

Bu tabloda görüldüğü gibi, grubun tümü tarafından yapılan değerlendirmeye göre, müfettişlerin göstermekte olduğu yeterliklerin oluşturduğu 6 yeterlik alanı arasında olası 15 ikili karşılaştırmadan 4'ünden elde edilen t-değerleri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Gösterilmekte olan yeterliklerin oluşturduğu yeterlik alanları bakımından, sorgu hakimliği yeterlik alanının yöneticilik alanı dışında tüm alanlardan farklı algılandığı anlaşılmaktadır.

B. SONUÇ

İlköğretim müfettişlerinin göstermeleri gereken ve göstermekte oldukları yeterlikleri değerlendiren, müfettiş, okul müdürü ve öğretmenler, geleneksel teftiş kavramı ve müfettiş imajına bağlı kalmışlar teftişi sadece değerlendirme süreci olarak algılamışlardır.

C. ÖNERİLER

1. Eğitim sisteminin verimini etkileyebilecek ilköğretim müfettişlerinin, seçimi, atanması ve yükseltilmesinde kullanılacak geçerli ve güvenilir ölçütler böyle araştırmaların sonuçlarına göre saptanmalıdır.
2. Üniversitelerde, eğitim teftişi alanındaki programların kapsamı, bu ve benzeri araştırmaların sonuçları yönünden yeniden gözden geçirilmelidir.
3. Soruşturma görevi müfettişlerden alınmalı ya da soruşturma yapmak üzere ayrı müfettişler görevlendirilmelidir.

Nakîbü'l-Eşraf Hasan Tahsin Bey'in Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi'ne Naziresi

Yrd. Doç. Dr. Ali İhsan KOLCU*

On dokuzuncu asır, Türk şiirinde, divan edebiyatının ma'nâ ve estetik kâinâtının sarsıldığı, eski ehemmiyetini kaybettiği ve nihayet büyük ölçüde terkedildiği bir zaman diliminin adıdır. Divan edebiyatının estetik yumağının çözülüşü bu asırda tezâhür etmiştir. Bu çözülüşte, şiirlerinde tekdüze bir seyir takibeden, hayatı edebiyata, edebiyatı da hayata taşımakta yeterli gayreti göstermeyen ve zaman içerisinde kendisini yenileyemeyen bizzat divan şâirlerinin doğrudan bir tesiri olduğu gibi; çağın ortaya çıkardığı ve büyük ölçüde Batı kaynaklı fikirlerin, değişmekte olan hayat tarzının da rolü olduğu muhakkaktır.

On dokuzuncu asrın ilk yarısında edebiyatta bu çözülüşün arkasında şuûrlu bir faaliyetin olduğunu söylemek pek güçtür. Bu devirde çeşitli sebeplerden dolayı kendisiyle, çevresiyle, talihi ile barışık olmayan, iman ve tevekkülü büyük ölçüde tahribat görmüş, bedbin, muhteris ve manevi bakımdan hasta tiplere sıkça rastlamak mümkündür. Bu sıkıntı sahiplerinin ortaya koyduğu eserlerde, yukarıda sözünü ettiğimiz hallerin yansımaları kısmen de olsa müşahede edilebilir.

Öte yandan, on dokuzuncu asrın ikinci yarısını sanatkârlarımızın manen farklılaştıkları bir zaman dilimi olarak kabul etmek mümkündür. Bu farklılığın ya da değişimin tezahürlerini özellikle Şinasi, Namık Kemâl ve Ziya Paşa eliyle yıkılmaya çalışılan eski edebiyatın yerine daha rasyonel, hayata hakim,

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

cemiyetin faydasını, ferdin arzularını ifade edecek bir âlet haline getirme gayretinin varlığı hissedilebilir.

İşte on dokuzuncu asrın bu bedbin, hasta ve problemlî sanatkârlarının kendi ruh iklimlerinde gizli kalan sarsıntıları gün ışığına çıkarmak, onu bir edebi eser haline getirme arzusu ve nihayetinde bu tarz temayülleri bir tezahüre dönüştürecek gayretler, bu asrın özellikle ikinci yarısında kendisini göstermiştir. Tanzimat Fermanı'nın hayata hâkim kılmaya çalıştığı umdelerin sağladığı sınırlı bir hürriyet ortamında, yeni insan tipinin ortaya çıkışını görürüz. Bu insan tipi, Şinasi'nin Mustafa Reşid Paşa'ya sunduğu dördüncü kasidesinde yeralan;

Ettin âzâd bizi olmuş iken zulme esir
Cehlîmiz sanki idi kendimize bir zincir.

beytinde, bir şuûr aydınlanmasının sürüklediği, yeni bir hayat nizamını müjdeleyen ifadelerin arka plânından çıkar.

Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi ile başlayan ve "ben" in problemlerinin ön plâna çıkarıldığı manzumeler sınıfına mukabil, Sadullah Paşa'nın klâsik şark şiirinin, hikemiyât, teknoloji, sanat, hukuk, irfan ve felsefesinin bir çeşit iflas beyannamesi olan "On Dokuzuncu Asır" adlı şiirini de bu atmosfer içerisinde değişik bir nümûne olarak kabul etmek mümkündür.

Bütün bunların haricinde, bu devirde kalem erbabı arasında edebî ilişkilerin ve arkadaşlık bağlarının sağlıklı olarak seyrettiğini de söylenemez. Çok yakın dostluklarına rağmen Namık Kemâl ile Ziya Paşa'nın münakaşalarını, ömrünün son yıllarını dünyasını küçülterek ve bir çeşit inziva hayatı yaşayan Şinasi'nin halet-i ruhiyesini, sonu intihara varan manevi ve felsefi sapmaların (Sadullah Paşa ve Beşir Fuad) acı neticelerini topyekûn bu çağın ortaya çıkardığı bir ruh kaosu olarak kabul edilebilir.

İşte, çağa matuf bu rahatsızlığın sanatkâr ruhların iç dünyalarındaki sarsıntıların ilk nüvesini bize Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi verir. Her ne kadar şahsî plânda ve özelleştirilmiş bir bedbinlik etrafında seyretse de, bu kasideyi, çağın ortaya çıkardığı

hastalıklardan ayrı düşünmek doğru olmaz. İkbâl ve azl tezaadının tayin ettiği bir hayat ve bu hayata yön veren, hakim olan mücadele üslûbunun şâirin ruhunda, manevi ve maddi dünyasında yaptığı tahribatlara, mizacından kaynaklanan belirsizlikler de eklenince; "adem" redifi etrafında sadası az fakat acısı derin bir çığlığın varlığı hissedilir.

Adem Kasidesi üzerinde dikkatlerini yoğunlaştıran araştırmacıların hemen tamamı bu manzumenin eski şiirle yeni şiir arasında bir geçiş merhalesini icra ettiğinde hem-fikirdirler. Onun eski içinde "yeni" olduğu en azından farklı bir arayışın, bir değişimin ifadesi olduğu hükmü ağır basmaktadır.

Tanpınar'ın bu kaside üzerindeki dikkati hem şekil hem de muhteva üzerinde yoğunlaşır.

"Âkif Paşa'nın "Adem Kasidesi"nde ise nevi, eskinin hiç bir hususiyetini terketmeden modern veya garplı poem mahiyetini kazanır."¹

".. bu şiirde dil, hayal sistemi, mısraı idare ediş tarzı, mazmunların kuruluşu, skolastik bilginin hayallerde oynadığı rol, kafiye'nin tesadüflerine göre gelişme, herşey eski estetiğe sıkı sıkıya bağlıdır."²

Tanpınar'ın dikkatinden sonra bu manzumeyi çeşitli bakımlardan tahlile çalışan Mehmet Kaplan'ın görüşlerini de aynı daire içinde zikretmek imkân dahilindedir.

"Adem kasidesi, ölüm fikrine dayanan bir medeniyetin en son karanlık şarkısıdır."³

Adem Kasidesi'nin Türk şiirine getirdiği tematik değişiklik ne yazık ki devrinde çok geniş aksü'l-amelini bulmamış, manzumenin açtığı felsefi açı ileride daha ziyade Abdülhak Hâmid'in şahsileştirdiği problemlere dönüşür. Eski şiirin kâinatı

1 Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 5. bs. İstanbul, 1982, s. 80.

2 Tanpınar, a.g.e, s. 95.

3 Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh yay, 8. bs. İstanbul 1984, s. 25.

içerisinde bu tip manzumelere birçok nazire yazıldığı halde Adem Kasidesi'ne (tesbitlerimize göre) bir tek nazirenin yazılmış olması da üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur.

Bu nazirenin sahibi nakîblik vazifesinde bulunan Hasan Tahsin Bey'dir. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in verdiği bilgiye göre Tahsin Bey, "Şam'da 'Beytü's-şürefâ' denmekle maruf hanenin sahibi Sadat-ı Hüseyîden esbak Kıbrıs muhassılı ve Surre Emini Elhac Mehmed Ağa'nın oğludur."⁴ 1800 [1215 H.]'de Kıbrıs'ta doğmuştur. Babası ile İstanbul'a gelip tahsil hayatına başlamıştır. Yine İbnü'l-Emin'in verdiği bilgiye göre, meşhur hattatlardan Lâz Ömer Efendi'den sülüs ve nesih temesşuk etti. Babasının Kıbrıs Muhassıllığı'na ve muahheren Surre Emaneti'ne tayininde 1824 [1240]'de Hicaz'a gitti. Burada hac farızasını eda ettikten sonra 1826 [1242]'de tekrar İstanbul'a döndü.

1824 [1250]'de Bağdat Mollası oldu. İstanbul, Anadolu sadareti ve 1847 [Cumad'el-ulâ 1263]'de Rumeli sadareti pâyelerini hâiz ve 1848 [8 Safer 1264]'de nakîbü'l-eşraf oldu. 1849 [Zilhicce 1265]'de ilâveten Meclis-i Vâlâ azâlığına, 1851 [Zilhicce 1267]'de Emvâl-i Eytâm Nezâretine tayin edildi. 1853 [Muharrem 1269]'da bu görevinden azledildi. 1853 [Ramazan 1269] ve 1859 [Receb 1275]'de iki defa Rumeli Kazaskeri ve Reisü'l-Ulemâ oldu. 1861 [11 Safer 1278]'de vefat etti. Hazret-i Halid (R.A) türbesi civarında Valide Sultan türbesi haziresine defnolundu.

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, bu nazirenin varlığından şu ifadelerle bahsetmektedir. "Kütübhane-i Umûmi Müdürü Merhum İsmail Efendi'de mecmua-i eş'ârını görmüştüm. Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi'ne naziresi vardır, vaktiyle bir mecmuada neşrolunmuştur."⁵

4 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, Dergâh yay, 3. bs. C.4, İstanbul, 1988, s. 1866-1868.

5 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s. 1867.

İşte söz konusu nazireyi Envar-ı Zekâ mecmuasının 1300 /1884 tarihli 6. sayısında (s.178-190) tesbit ettik. Manzumenin başında "Bu Kaside Esbak-ı Nakîbü'l-eşraf Merhum Hasan Tahsin Bey'indir" ibaresi vardır. Aşağıda metni verilen manzumenin, nazire olarak yazıldığı Adem Kasidesi'nden farklı yönleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Bu kaside esbak-ı nakibü'l-eşraf merhûm Tahsin Bey'indir.

Ola ser-nâme hamd ü tekrîm

Vâhibü'n-nûra bu vech-i ta'zîm

Heme Bî-çûn hakikiye ehakkdır tahmîd

Çün idrâki ider subh u mesâda tevhîd

Yok benim kulluğu lâyük olacak bir kârım

Aldı ser-mâye-i isyânı ilâh nefsi-şedîd.

1. Doldu envâi 'atâyâ ile peymâ-yı 'adem
Ni'am-ı hakkı ne mümkün ide ihsâ-yı 'adem
2. Suver-i mümkünenin mâderi sahrâ-yı 'adem
Dâyeyi müşfikası şîr-i mu'ammâ-yı 'adem
3. İsm ü resmin bilemez bilmeyen imlâ-yı 'adem
Gıpta-fermâ-yı şuhûd oldu müsemmâ-yı 'adem
4. İsmi var can gibi cismi değildir mer'î
Kaf-ı idrâki makâm eyledi 'ankâ-yı 'adem.
5. Dehen-i ma'rifeti nokta-i hatt-ı mevhum
Dürr-i revnak-şikeni lü'lü-i lâlâ-yı 'adem
6. Emr-i mevhumâ verir cevher-i reng-i tekvîn
Kuvveden fi'le çıkar neş'e-i sahbâ-yı 'adem
7. Fark-ı mahiyet-i eşyâya olan nâ-mahrem
Harem-i sinesine girmede ma'nâ-yı 'adem
8. Ufk-ı ismet eder hükm-i kazâ-yı mâ-fât
Bedr-i meşhûd olur hüsn-i Züleyhâ-yı 'adem

9. Seng-i hârâdan alır ulu zât güheri
Revnağ u rağbeti sonra verir ebnâ-yı 'adem
10. Dem-i engüşt-i nedâmetle gözü kan ağlar
Keff-i efsûs-ı gurûr eyledi imâ-yı 'adem
11. Fıtrat-ı zâtı olur her kişinin a'dâsı
Uğrattır mühlikeye nefsi ehibbâ-yı 'adem
12. Ma'siyet-kârın olur uyma hevâ-yı hevese
Gayr-ı sâlih ameli eyleme kâlâ-yı 'adem
13. Dil-i efsürde-sıfat olma hevâ-yı aşk iç
Câmı tenşît edemez germi-i sahbâ-yı 'adem
14. Cevher-i zâtını ikmâl için kesretten
Çekilir dâire-i uzlete mollâ-yı 'adem
15. Cevher-i can nedir bilmeyenin havsalası
Teng olur ma'rifeti eylemez ilkâ-yı 'adem
16. Mâsivâdan geçemez nefsinı tehzib edemez
Kendi kendin bilemez olmasa sevdâ-yı 'adem
17. Kürsi-i va'za çıkar hâl-i bekâyı söyler
Ne bilir Tûr-ı fenâyı ne de ma'nâ-yı 'adem
18. Bezm-i hestîde fenâ hâlini tefrik edemez
Böyledir kâide-i neş'e-i minâ-yı 'adem
19. 'Adem amma ki bekâ menziline mübdi'dir
Vâsita oldu fenâ eyledi ibkâ-yı 'adem
20. Çıkarıp ketm-i 'ademden 'ademe verdi vücûd
Şeref-i hizmetini eyledi ifâ-yı 'adem
21. İhtilâf üzere korur ebniye-i ecsâdı
Bilemez hikmet-i lâ-yüs'el inşâ-yı 'adem
22. Hatt-ı menşûr kazâ hükmünü ilân eyler
Çekilir gurre-i garrasına tuğrâ-yı 'adem
23. Görünür hey'et-i diğlerle binâ-yı mevcûd
Yek-nesak üzere temel atmadı bennâ-yı 'adem
24. Hâne-i hâtıra nakkaş olur isti'dâd
Çıkarır hârice elvânını mebnâ-yı 'adem

25. Her biri bir sifata mazhar olur terbiyede
Müttehid olmadı ebnâ gibi âbâ-yı 'adem
26. Hayrı inbât eder mezraa-i tohm-ı zaman
Âlem emriyle doldukça zevâyâ-yı 'adem
27. Ol süveri ferah-nâk ile âhenk eyler
Sûz-i nâk-i gamını sonra çalar nây-ı 'adem
28. Şebnem-i eşk ile hem-hâl olanın mâidesi
Bagteten nâzil olur men ile selvâ-yı 'adem
29. Ehl-i mantık bulamaz vafına lâyıık ta'bir
Var kıyas eyle nedir hükm-i kazâyâ-yı 'adem
30. Hikmet-i bâliga-i Rabb-i Celîlü'l-mikdar
Takviyet verdi kuvâ-yı dile eczâ-yı 'adem
31. Bulamaz edviye-i hasta-i aşkı hükemâ
Derdine çâre bulur re'y-i etibbâ-yı 'adem
32. Câh-ı gafletle mübâhat eden oldu gedâ
Menzil-i mes'adeti hâiz olur bâ-yı 'adem
33. Nîk-i nâmı ola hayrû'l-halefin dünyâda
Nesebin mevrîd-i encâmı olur cây-ı 'adem
34. Sarf edib hayr-ı müberrâta nukûd-ı vakti
Gitme âlemde iken eyle vesâyâ-yı 'adem
35. Müfti-i nefis ü hevâ fark edemez ahvâli
Olur olmaz işle kalmadı fetvâ-yı 'adem
36. Rûz-ı gârın sitemi eşk-i dili Nil eyler
Mâcerâdan geçemezse eder icrâ-yı 'adem
37. Hân-ı ihsânını tahsis eder nâdâna
Bezî eder nimeti ednâlara dânâ-yı 'adem
38. Âb-ı tâbı bulamaz hırsı refik eyleyenin
Gözünü ayn-ı serâb eyledi peymâ-yı 'adem
39. Ateş-i hayret ile dağ-ı dil oldu ma'zûr
Âb-ı destin verir eşk ile musallâ-yı 'adem
40. Gül-i aşkı görürüm dilde hevâ estikçe
İştî'âl eyledi kânun-ı süveydâ-yı 'adem

41. Fatk u ratkî edeli gayriye tefvîz-i felek
Döndürür çarhını âsib-i belâyâ-yı 'adem
42. Kaldı ahvel-i keşâkeşte hukûk-ı insan
Fasl u hasm etmedi hükkâm-ı berâyâ-yı 'adem
43. Yüzü üzre sürünür dâd-ı hukûk-ı zuafâ
İştikâ eylese bin derde düşer pâ-yı 'adem
44. Hâl-i Hindusuna im'ân edelim el çekelim
Mebde'-i şerr ü fiten oldu süveydâ-yı 'adem
45. Kalemin tıfl-ı me'ânisi gelir seyrâna
Bir gazel söyle ki mesrûr ola ebnâ-yı 'adem
46. Nazm-ı rengînime âşüfte olur nûr-ı nigâh
Renk verir şişe-i ruhsârına sahbâ-yı 'adem
47. Gül-i zîbâsına meftûn-ı süreyyâ-yı 'adem
Çemen-i hüsnüne dil-beste semen-sây-ı 'adem
48. Mehd-i imkâna gelir anda bulur neşv ü nemâ
Salınır bağ-ı emelde gül-i ra'nâ-yı 'adem
49. Tîr-i müjgânı ile mihre çeker çilesini
Feleğin gurre-i mâhı olalı pâ-yı 'adem
50. Hikmetü'l-ayn okur hasta-i çeşm-i fiteni
Re'y ü tedbir edemez fikret-i sinâ-yı 'adem
51. Revnak-ı kevkebeyi buldu vücûd-ı etfâl
Verdi zîbâyış-i endâmı tecellâ-yı 'adem
52. Lebleri kand-i mükerrer ruhu mir'ât-i safâ
Eylemez tûtî-i güftâr-ı müdârâ-yı 'adem
53. Zühd ü bârû ile mehtâba çıkar nağme ile
Kesr eder germi-i câm-ı cemi sermâ-yı 'adem
54. Gözüm inbîkî dilim kur'a-i mâ olurdu
Cemre-i hâli yakar anber-i sarâ-yı 'adem
55. Dil-i Mecnûn gibi bağladı târ-ı zülfü
Göremez subh-ı visâli gam-ı Leylâ-yı 'adem
56. Tâli'-i âşıkı ma'kûs yazar ebrûsu
Hatt-ı Tahsini ile eyledi enhâ-yı 'adem

57. Bu hudûs-gedede kimse muhalled olamaz
Nâmına ahdi yazıp eyledi imzâ-yı 'adem
58. Nakl-i ma'nâ için elfâzı eder bâr-gehi
Çekilir menzil-i tahkike metâyâ-yı 'adem
59. Sâhil-i dilde talâtum eder emvâc-ı hayâl
Oynatır zevrâk-ı evsâfını deryâ-yı 'adem
60. Ref'-i estâr-ı serâir edenin ahvâlin
Gün gibi zâhir eder nûr-ı hafâyâ-yı 'adem
61. Fevc fevc eyledi ahyâyı çeker menziline
Haşr-ı ecsâd için cem'-i müsennâ-yı 'adem
62. Yüz veren guresine hâl-i süveydâ mı nedir
Hikem-i hasmı olur kevkeb-i şu'arâ-yı 'adem
63. Nîk u bed zâhir olur dâire-i vahdetten
Gösterir sûret-i imkânı berâyâ-yı 'adem
64. Yâr ile bezm-i ma'iyette olan nûş eyler
Neşve-i dâime-i câm-ı musaffâ-yı 'adem
65. Akreb oldu dilimiz dâire-i esmâya
İçeriz zevk-i muhabbet ile sahbâ-yı 'adem
66. Vasl-ı i'dâm ile sermest-i muhabbet olalı
Gark-ı emvâc-ı huzur etti mezâyâ-yı 'adem
67. Asl u faslı ne imiş vezn edeli nisbet-i yâr
Gördü mahiyet ü mikdârını silmâ-yı 'adem
68. Eyleyip dâire asla nüfûsu tafsil
Oldu etvâr-ı usûl ile mükennâ-yı 'adem
69. Kavs-i ebrûlarına geçti gönül dâirden
Attı sehm-i sitemi cebheye esmâ-yı 'adem
70. İrtifa'ı ne kadar olsa görür menziline
Mihr-i âmâla gönül eyledi sahpâ-yı 'adem
71. Şükr-i Bî-çün ile buldu kemâlât-ı çün
Dest-gîr eyledi ulyâ-yı müsemmâ-yı 'adem
72. Fikr-i dil şimdi hakâyıkda mecâzı bilmez
İsti'are edemez nisbet-i ma'nâyı 'adem

73. Zât-ı baht ile şeref-yâb olan merdânın
Zâirân-ı harem-i kudsi ehîbbâ-yı 'adem
74. Kulzüm-ı ma'rifeti oldu vücûd-ı mevhûb
Sâhil-i meskeneti nûr-ı tecellâ-yı 'adem
75. Hücet-i kat'iyeyi nûr-ı nübûvvet yazalı
Hakim-i hükm-i kazâ eyledi ibrâ-yı 'adem
76. Çar cevher ise de nûr-ı meâni hüsnü
Sıfat-ı kâşifeyi eyledi icrâ-yı 'adem
77. Yümn-i hüsnü ben kahve gözüm aldı 'atîk
Nâm-ı namîsini resmeyledi sevdâ-yı 'adem
78. Zât-ı mahbûb-ı Hudâ nâmı Muhammed oldu
Seyyid-i Arab u Acem mebde' ihyâ-yı 'adem
79. Ey resûl-ı âlem, râh-ı Hudâ, nûr-ı Hudâ
Münceli oldu kudûmünle zevâyâ-yı 'adem
80. Temelinden yıkılıp hâne-i küfr oldu harâb
Tac u kasrıyla sücûd eyledi Kistrâ-yı 'adem
81. Hâk-i râh-ı haremîni çeşm-i basiret kehli
Âstân-ı keremîni gevheri yektâ-yı 'adem
82. Şeb-çerâğ-ı nîgehîni pertev-i mâh-ı eflâk
Zerre-i mihr-i ruhun zühre-i zehrâ-yı 'adem
83. Enbiyâ ve rüsûlün mu'cizesi nûrundur
İki âlem güneşi nâsiye-fersâ-yı 'adem
84. Devr eder aşkı ile mihr ü felek mâh gibi
Göz diker neyyir-i evsâfına haryâ-yı 'adem
85. 'Azm-ı halkı gebr oldu mu'azzam halkı
İlm ü hilm ü keremîni oldu 'atâyâ-yı 'adem
86. Ser-ferâzî-i nu'ût oldu "ve mâ-erselnâk"
Nice tavsif eder hâne-i Tûbâ-yı 'adem
87. Mihri inkârı nakîsa olamaz huffâşın
Mübtelâdır remede kavm-i Mesihâ-yı 'adem
88. Ey habîb-i harem ilm-i ledün muhteremî
Ey enîs-i silm-i bezm-i mu'allâ-yı 'adem

89. Yok benim cürmüme isyânıma hadd u pâyân
Etme ey kân-ı şefâ'at beni rüsvâ-yı 'adem
90. Ma'siyet-kârı sarıp aldı dil-i şeb rengi
Mülk-i sevdâna esir oldu süveydâ-yı 'adem
91. Çekemez bârımı mizân-ı adl mahşerde
Dirhem-i afv-ı Hudâ olmasa hem-pâ-yı 'adem
92. Yok benim derdime derman verir bir terkiş
Ey melâz-ı hikem-i kuvvet-i eczâ-yı 'adem
93. Tâ ki nâzil ola emtâr-ı semâ eyleye cûş
Bâğiyân eyleye her ravzaya sakâ-yı 'adem
94. Ola her reşhası ferrâş-ı harim-i haremî
Okuya tesliye-i feyzi tehâyâ-yı 'adem
95. Ola kennâs-ı deri gusn-ı dıraht-ı ervâh
Hidmet-i vâcibeyi eyleye ifâ-yı 'adem
96. Eyle ensâbını ezvâcımı bu silke redif
Tâ ki rıdvân-ı Hudâ eyleye irzâ-yı 'adem
97. Âl u ashâbına etbâına tâ rûz-ı cezâ
Leme'an eyleye envâr-ı hedâyâ-yı 'adem
98. Hâne-i vahdeti tahsin edib eyle du'a
Tâ ki yok şeylerini eyleye ihyâ-yı 'adem
99. Âlemin keyfini keyfiyetini nakd-i safâ
Ede enva'ı meserretle bekâyâ-yı 'adem
100. Âkif-i mu'tekif-i kevne kalem-peyrevdir
Eyledi vâdi-i âsârını ihyâ-yı 'adem
101. Dem-i enfâs-ı Mesihâ'ya mekarrın lafzı
Kıldı Rûhü'l-kudsü nazmına mecrâ-yı 'adem
102. Şi'r ü inşâda ferid olmuş idi asrında
Mihri idrâki idi pertev-i ma'nâ-yı 'adem
103. Nâzır-ı mülki olup Devlet-i Osmanî'nin
Kader-i azli için eyledi inhâ-yı 'adem
104. Taşraca mansıb olup çıktı seyahât etti
Gördü ahvâlini gösterdi reâyâ-yı 'adem

105. Sonra ma'zûl olup geldi oturdu evine
Sevk edib sâik-i takdir-i mu'arrâ-yı 'adem
106. Bir vakt semt-i Hicâz'a gidip oldu hâcî
Avdet-i emrin edip Yesrib ü Bathâ-yı 'adem
107. Siyemma nisbet alıp pîr-i Muhammed candan
Gördü gösterdi dilin nûr-ı muallâ-yı 'adem
108. Nîl-i takdir akıp aldı götürdü Mısra
Kaptı İskender-i ma'nâ-yı menâyâ-yı 'adem
109. 'Ademe verdi rıza çıktı fenâdan gitti
Nâmını eyledi bu hâl ile ibkâ-yı 'adem
110. Nûr-ı gufrân-ı Hudâ ola sicâl-i kabri
Rûhuna sebzî-i rahmet ola me'vâ-yı 'adem
111. 'Adem âbâda kalem gitti me'âni aldı
Nefh-i rûh eyledi elfâza gelip nây-ı 'adem
112. Kaleme aldı hesap etti hurûf-ı 'ademi
Yazdı ebyâtların kâtib-i ma'nâ-yı 'adem
113. Aded-i beyti olup vâsıl-ı hadd-i i'câz
Suver-i nass-ı celîle eder imâ-yı 'adem
114. Her bir elhânı usûl üzre çalıp nây-ı kalem
Eyledi âhir-i kârında temennâ-yı 'adem.

Âkif Paşa imzasını taşıyan Adem kasidesi 69 beyitten müteşekkildir. "Adem" (yokluk) mefhumunun övüldüğü ilk 33 beyitten sonra şâirin "ben"i ile ilgili şikâyetlerin sıralandığı beyitlerle karşılaşırız.

Ber-murad olmayıcak ben yere geçsin âlem
Necm ü mihr ü mehi olsun eser-i pâ-yı adem
....
Ben o bîzâr-ı vücûdum ki dil-i gam-zedeme
Üns-i mavtın görünür vahşet-i sahrâ-yı adem.
....
Öyle bîmâr-ı gamım ki olamam asûde

Câme-hâb olsa bana şehper-i anka-yı adem.

Şâir;

Aferin ey ney-i kilik-i hüner-i İsfî-dem

Eyledin nefha-i i'câz ile ihyâ-yı adem.

beytiyle kasidenin fahriye bölümüne geçer. 55. beyitle başlayan tegazzül bölümünde aynı redif (adem) etrafında gazelini söyler. Manzume yine adem kavramı etrafında dile getirilen duygu ve düşüncelerle nihayet bulur.

Hasan Tahsin Bey'in manzumesi yine tamamen "adem" redifi etrafında, asıl manzumeden sayı itibariyle 45 beyit daha fazla, 114 beyitten müteşekkildir. Nazirenin ilk üç beyti Adem Kasidesi'nden farklı ve birbirleriyle kafiyeli olarak tanzim edilmiştir. Bu ilk üç beyitten sonra Adem Kasidesi'nde olduğu gibi manzumenin tamamına "adem" redifinin sürüklediği ve hemen hemen aynı kafiyelerle düzenlenmiş beyitler sıralanır.

Manzumenin ilk 44 beyti adem düşüncesi çerçevesinde Âkif Paşa'nın sıraladığı fikirlerle büyük bir benzerlik gösterir. 45. beyitle fahriye bölümüne geçilir.

Kalemin tfl-ı me'ânisi gelir seyrâna

Bir gazel söyle ki mesrûr ola ebnâ-yı 'adem

Nazm-ı rengînime âşüfte olur nûr-ı nigâh

Renk verir şişe-i ruhsârına sahbâ-yı 'adem

Yukarıdaki iki beyitten sonra Tegazzül bölümünde şâir gazelini söyler.

Gül-i zîbâsına meftûn-ı süreyyâ-yı 'adem

Çemen-i hüsnüne dil-beste semen-sây-ı 'adem

Mehd-i imkâna gelir anda bulur neşv ü nemâ

Salınır bağ-ı emelde gül-i ra'nâ-yı 'adem

Tîr-i müjgâni ile mihre çeker çilesini

Feleğin gurre-i mâhı olalı pâ-yı 'adem

Hikmetü'l-ayn okur hasta-i çeşm-i fiteni
Re'y ü tedbir edemez fikret-i sinâ-yı 'adem
Revna-1 kevkebeyi buldu vücûd-1 etfâl
Verdi zîbâyîş-i endâmı tecellâ-yı 'adem
Lebleri kand-i mükerrer ruhu mir'ât-i safâ
Eylemez tûtî-i güftâr-1 müdârâ-yı 'adem
Zühd ü bârû ile mehtâba çıkar nağme ile
Kesr eder germi-i câm-1 cemi sermâ-yı 'adem
Gözüm inbîkî dilim kur'a-i mâ olurdu
Cemre-i hâli yakar anber-i sarâ-yı 'adem
Dil-i Mecnûn gibi bağladı târ-1 zülfü
Göremez subh-1 visâli gam-1 Leylâ-yı 'adem
Tâli'-i âşıkı ma'kûs yazar ebrûsu
Hatt-1 Tahsini ile eyledi enhâ-yı 'adem

Manzumede "adem" redifli bu gazelden sonra yine aynı mefhum etrafında daha geniş ma'nâlara kapı açan beyitler sıralanır. Bu beyitlerde sık sık tıpkı Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi'nde olduğu gibi şâirin "ben'i ile ilgili şikâyetler dile getirilmiştir. Nazire sahibinin Âkif Paşa'nın terennüm ettiği duygu ve düşüncelere aynen iştirak etmesi de üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur.

Yok benim cürmüme isyânıma hadd u pâyân

Etme ey kân-1 şefâ'at beni rüsvâ-yı 'adem

Çekemez bârımı mizân-1 adl mahşerde

Dirhem-i afv-1 Hudâ olmasa hem-pâ-yı 'adem

Yok benim derdime derman verir bir terki

Ey melâz-1 hükm-i kuvvet-i eczâ-yı 'adem

Bu manzumede asıl dikkati çeken unsur, 100. beyiten itibaren şâirin, manzumenin asıl konusundan uzaklaşarak Âkif Paşa'nın hayatını nazma döktüğü görülmektedir. Böylelikle şâir nazire yazdığı şiirin sahibine olan muhabbet ve saygısını bu vesile ile dile getirmiştir.

Manzume, nazire olarak yazıldığı Adem Kasidesi'nden hacmi dışında ve "adem" fikri etrafında farklı ifadeler dışında hemen hiç bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Ziyade beyitlerde şâir yine aynı düşünce etrafında, büyük ölçüde redif ve kafiyenin tayin ettiği duygu ve düşüncelerini dile getirir. Bu yönüyle de manzume klâsik "nazire" havasından kurtulamaz. Manzumenin tamamı dikkate alındığında şâirin, Âkif Paşa'nın dile getirdiği, terennüm ettiği duygu ve düşüncelerinin, nazma döktüğü ıstıraplarının -estetik boyutta da olsa- bir adım ötesine geçmediği müşâhede edilmektedir.

Türk şiirinde nazire geleneğinin de sonuna gelindiği bu devirde, şiire sokulan yeni fikirlerin nazire bazında da olsa "tekrar"larının terennüm edilmesi hususu, üzerinde ayrıca durulması gereken konulardan biridir.

Okur kitlesi olarak henüz istenilen düzeye gelememiş ve yıllar yılı Kerem ile Aslı ve Ferhat ile Şirin okumayı alışkanlık haline getirmiş bir topluma, Fransız yazınından yapılan çeviri romanları okutmak kolay iş değildir³. İşte böyle bir ortamda,

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fransız Dil ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Fern. Ceydet, Tansimat Edebiyatında Fransız Testi, Puhun Mat., İstanbul 1945, s.100.

² A.g.y., s.100.

* Modern Türk romanının başlangıcı olarak modern Türk edebiyatının ilk örneği Reçâi-zade Ekrem'in Arâbî Seyâhâtü'l-İstevâ' adlı eseridir. Çukurova, Türk Tanzimatçısının yazdığı Servanizâm romanından başka bir yazıdır.

³ s. 103.